“เมื่อโครงการบัณฑิตอาสาสมัครของอาจารย์ป๋วย
ได้กลายมาเป็นวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์...
ผมถือว่าอาจารย์ปรีดีและอาจารย์ป๋วยเป็นสองวีรบุรุษที่ยิ่งใหญ่ในชีวิตผม
ผมถือว่าการได้รับปริญญาเช่นนี้เป็นการเดินตามรอยของปูชนียบุคคล
ทั้งสองที่ผมเคารพนับถือมาก”

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

บทความพิเศษ

เล่าเบื้องหลัง บอ.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์

ที่อังกฤษมีหน่วยงานที่เรียกว่า VSO ย่อมาจาก Voluntary Service Overseas เข้าใจว่า นายอเล็กซ์ ดิกสัน (Alex Dixon) เป็นคนริเริ่มขึ้น นัยว่าเป็นหน่วยงานเอกชนล้วน ๆ เปิดโอกาสให้เด็กอังกฤษที่จบการศึกษาขั้นมัธยมได้มีโอกาสได้ไปรู้จักโลกภายนอกปีหนึ่งหรือสองปีก่อนเข้ามหาวิทยาลัย เพราะสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษมีอาณานิคมชนิดที่เรียกว่าพระอาทิตย์ไม่ตกดิน คนหนุ่มคนสาวมีโอกาสไปรับราชการในประเทศต่าง ๆ แทบทั่วโลก เมื่อเสร็จสงครามโลกครั้งที่ 2 แล้ว อาณานิคมต่าง ๆ ก็เริ่มได้รับเอกราชมากขึ้น โดยที่อังกฤษเต็มใจให้อย่างกรณีของอินเดีย ปากีสถาน และพม่า หาไม่ก็ต้องต่อสู้กับอังกฤษเป็นสงครามกลางเมืองกันหลายประเทศ เช่น ในมาเลเซียและแอฟริกา เป็นต้น

คนอังกฤษรุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เห็นว่าเยาวชนของตนยากที่จะรู้จักประเทศต่าง ๆ นอกสหราชอาณาจักร ซึ่งจะกลายเป็นคนคับแคบไป นายดิกสันจึงจัดหน่วยงานนี้ขึ้นโดยได้รับความอุปถัมภ์จากเศรษฐีและหน่วยงานที่เห็นดีเห็นงามกับดำรินี้ เปิดโอกาสให้เยาวชนได้ไปเรียนรู้ยังประเทศต่าง ๆ ในเครือจักรภพซึ่งมาทำหน้าที่แทนจักรวรรดิ กล่าวคือในจักรวรรดินั้นประเทศต่าง ๆ เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ แต่ในเครือจักรภพนั้นประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ แม้ได้รับเอกราชแล้วก็ยินดีร่วมอยู่ในเครือจักรภพที่เรียกว่า British Commonwealth แต่บางประเทศก็ไม่ยอมเข้าเป็นสมาชิก เช่น พม่า เป็นต้น

VSO เปิดโอกาสให้เยาวชนได้ไปมีประสบการณ์ในประเทศต่าง ๆ ในเครือจักรภพเป็นเวลาปีหนึ่งหรือสองปีก่อนเข้าเรียนมหาวิทยาลัย โครงการนี้มีประโยชน์มากจนประธานาธิบดีเคนเนดี้เอาอย่างไปตั้ง Peace Corps ที่เรียกว่าหน่วยสันติภาพ แต่ของสหรัฐฯ นั้น Peace Corps เป็นโครงการของรัฐโดยตรง รัฐบาลอุดหนุนเยาวชนนั้น ๆ จึงต้องทำตามนโยบายของรัฐ แม้จะแหวกแนวออกไปได้บ้างก็ตาม ดังพวก Peace Corps หลายคนที่มาอยู่เมือง

ไทย แล้วได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาถึงบวชเรียนเป็นพระภิกษุ และบางรูปยังเผยแผ่พระศาสนาอยู่จนทุกวันนี้ มีท่านพระอาจารย์สุเมโธเป็นตัวอย่าง

VSO คนแรกที่ขอไปอยู่ต่างประเทศนอกเครือจักรภพคือ Francis Cripps หลาน Sir Stanford Cripps ซึ่งเป็นตัวตั้งตัวตีอุดหนุนให้รัฐบาลพรรคเลเบอร์ ที่เข้ามาบริหารประเทศอังกฤษหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ให้มอบเอกราชคืนแก่อินเดีย Sir Stanford Cripps เป็นนักสังคมนิยมโดยแท้ เคยเป็น ส.ส. จากจังหวัด Bristol ดังที่ Tony Benn ก็เป็น ส.ส. จากจังหวัดนี้เช่นเดียวกัน เบนนับถือคริปป์สมาก ดังต่อมาฟรานซิสก็ได้ไปทำงานอยู่ในกลุ่มมันสมองของเบน แต่นายเบนหัวก้าวหน้าเกินไป จึงไม่ได้เป็นใหญ่ในพรรคเลเบอร์

ขอกลับมากล่าวถึง Francis Cripps ซึ่งสอบได้ทุนไปเรียนที่ Eton College ที่ถือว่าเป็น Public School ที่มีชื่อเสียงอย่างจะเรียกว่าที่สุดก็ได้ แม้เมื่อเขาเรียนอยู่ที่นี่ เขาก็นำเอาความคิดทางสังคมนิยมไปแพร่หลายในโรงเรียน เช่น เขาออกไปเยี่ยมกรรมกรเหมืองแร่ในอังกฤษ ที่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางชนชั้นเป็นอย่างยิ่ง และแล้วเขาก็เชิญผู้นำกรรมกรเหล่านั้นมาเยี่ยมเยือนเขาที่วิทยาลัยอีตันซึ่งมีกฎเกณฑ์ให้นักเรียนชั้นผู้น้อยต้องเชื่อฟังนักเรียนชั้นผู้ใหญ่ทุกอย่างทุกประการ แม้นักเรียนนั้นๆ จะเป็นลูกผู้รากมากดี แต่ก็ต้องมารับใช้ผู้นำกรรมกรซึ่งเป็นแขกของนักเรียนรุ่นพี่ ฟรานซิสเห็นว่านี่คือการสร้างมโนธรรมสำนึกให้ชนชั้นบนเข้าใจว่าชนชั้นล่างถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างไรบ้าง เมื่อจบจากอีตันแล้ว เขาสอบเข้าได้ที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ แต่เขาสมัครเป็น VSO ก่อนไปเข้าเรียนต่อที่มหาวิทยาลัย และเขาขอไปอยู่ในประเทศนอกเครือจักรภพ นายดิกสันจึงเลือกให้เขามามีประสบการณ์ที่เมืองไทย เป็นเหตุให้เขามาขอเรียนภาษาไทยกับข้าพเจ้า ซึ่งเวลานั้นสอนอยู่ที่ SOAS มหาวิทยาลัยลอนดอน แต่เขามาเรียนเป็นพิเศษส่วนตัว และก็ชอบพอกัน จนเมื่อเขามาเมืองไทย เขาไปอยู่ที่จังหวัด

มหาสารคาม ซึ่งเมื่อประมาณ 60 ปีมาแล้วนั้น จังหวัดนี้นับว่าไกลไปจากกรุงเทพฯ เป็นอย่างยิ่ง ถนนหนทางอย่างดีมีไปถึงเพียงแค่โคราชเท่านั้น เรียกกันว่าถนนสายมิตรภาพ ดูเหมือนจะเป็นเงินของสหรัฐฯ ที่อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ วิ่งเต้นหามาได้ โดยที่ถนนสายนี้ให้คุณและโทษอย่างไร จะไม่ขอกล่าวในที่นี้ โดยเราต้องตราไว้ว่าการคมนาคมยิ่งสะดวกเท่าไหร่ ชาวเมืองย่อมเอาเปรียบชาวบ้านได้มากเท่านั้น

สำหรับ Francis Cripps ได้เขียนเล่าประสบการณ์เขาไว้ในหนังสือชื่อ *The Far Province* ซึ่งชี้ให้เห็นว่าภาคอีสานห่างไกลไปจากกรุงเทพฯ เพียงไร และหนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้ขอให้ ตุลจันทร์ แปลเป็นไทยแล้ว และตีพิมพ์แพร่หลายไปพอสมควร โดยผู้แปลตั้งชื่อหนังสือนี้ว่า *สภาพอีสาน* ถ้าใครอยากรู้จักสภาวะของอีสานเมื่อก่อนกึ่งศตวรรษมาแล้ว ควรต้องอ่านหนังสือเล่มนี้

ระหว่างที่ฟรานซิสอยู่เมืองไทย เขาคุ้นเคยกับข้าพเจ้ามาก เวลามากรุงเทพฯ ก็มาพักที่บ้านข้าพเจ้า เผอิญในช่วงนั้น อเล็กซ์ ดิกสัน มาเยี่ยมเขาที่กรุงเทพฯ อาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ทราบได้อย่างไรก็ไม่รู้ ท่านโทรศัพท์มาหาข้าพเจ้า ซึ่งตอนนั้นยังเป็นบรรณาธิการ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* อยู่ ท่านขอให้ข้าพเจ้าพานายดิกสันไปพบท่านที่ธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งท่านยังเป็นผู้ว่าการอยู่ในเวลานั้น และดูเหมือนตอนนั้นท่านรับเป็นคณบดีคณะเศรษฐศาสตร์ ที่ธรรมศาสตร์อีกตำแหน่งหนึ่งด้วยแล้ว ข้าพเจ้าพานายดิกสันไปพบอาจารย์ป๋วยที่ธนาคารชาติ ดูคุยถูกคอกันมาก หลังจากนั้นไม่นานท่านก็ปรารภกับข้าพเจ้าและนายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ ลูกศิษย์คนโปรดของท่านที่คณะเศรษฐศาสตร์ ว่าท่านอยากจะจัดงานอย่าง VSO ขึ้นในเมืองไทย รังสรรค์เตือนท่านว่าคงทำสำเร็จได้ยาก ท่านบอกว่า ยิ่งยากก็ยิ่งต้องพยายามให้สำเร็จให้ได้ เพราะท่านเห็นว่าอนาคตของบ้านเมืองขึ้นอยู่กับเยาวชน ถ้าคนของเราเรียนแต่อยู่ในกรุงเทพฯ ไม่ออกไปเห็นความทุรกันดารของชาวชนบท เมื่อจบออกมาก็เท่ากับว่าเป็นบัณฑิตที่อยู่บนหอคอยงาช้าง

และเราต้องไม่ลืมว่าก่อนหน้านี้ อาจารย์ป๋วยได้ตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทขึ้นมาแล้ว จากเงินก้อนแรกที่ท่านได้รับจากรางวัลแมกไซไซ นับเป็นมูลนิธิเอกชนที่ทำงานด้านการพัฒนาเป็นแห่งแรกในเมืองไทย ภายใต้เผด็จการถนอม กิตติขจร ท่านพยายามเชิญชวนเศรษฐีและนักบริหารงานเอกชนต่าง ๆ ที่เป็นเพื่อนร่วมรุ่นกับท่านให้สละเวลา แม้จนสละตำแหน่งมาทำงานด้านบูรณะชนบท ดูเหมือนจะได้คุณเสนาะ นิลกำแหง เพื่อนเสรีไทย เป็นคนสำคัญในด้านนี้ ถ้าข้าพเจ้าจำไม่ผิด คุณเสนาะมีชาติภูมิมาจากจังหวัดชัยนาทด้วย เพราะอาจารย์ป๋วยท่านประทับใจจังหวัดชัยนาทเป็นพิเศษ เนื่องจากเมื่อท่านโดดร่มลงมาสมัยเป็นเสรีไทยในสงครามโลกครั้งที่ 2 และท่านพบยายแก่คนหนึ่งที่เห็นท่านถูกล่ามโซ่ไว้กับเสาที่ศาลาวัด แล้วร้องไห้บอกว่า เห็นเอ็งแล้วนึกถึงลูกข้าที่เป็นทหาร จะเป็นหรือตายก็ไม่รู้ อาจารย์ป๋วยรู้สึกจับใจมาก ทำให้ท่านยึดมั่นเจตนาเดิมว่าจะต้องอุทิศตัวเพื่อชาวไร่ชาวนา คนยากคนจน มูลนิธิบูรณะชนบทฯ ตั้งขึ้นเพื่อเข้าใจคนจน รับใช้คนจน เป็นประการสำคัญ

โดยเราต้องไม่ลืมว่า การตั้งมูลนิธิลำบากยากเข็ญเพียงใด ยิ่งในสมัยเผด็จการปกครองรัฐ ยิ่งบัณฑิตอาสาสมัครด้วยแล้วนั้นเป็นการนำเยาวชนออกไปยังถิ่นทุรกันดาร นับว่าเป็นโครงการที่เสี่ยงภัยไม่น้อย ในสมัยที่กลัวเกรงคอมมิวนิสต์ทุกหนแห่ง แต่ท่านก็ขอความร่วมมือกับกรมสามัญศึกษา ให้บัณฑิตอาสาเหล่านั้นไปสอนในแวดวงของมัธยมศึกษา คือไม่อยู่ไกลไปจากตัวเมืองในชนบทต่าง ๆ มากนัก และท่านทุ่มเทชีวิตเพื่อบัณฑิตอาสาเหล่านี้เป็นอันมาก

ต่อมาท่านได้คิดทำโครงการด้านลุ่มแม่น้ำแม่กลอง ซึ่งท่านเห็นว่าจังหวัดสมุทรสงครามนั้นคิดถัวเฉลี่ยกับจังหวัดต่าง ๆ จังหวัดนี้ประชากรร่ำรวยที่สุด แต่คนก็ยังอพยพเข้ามาอยู่กรุงเทพฯ กัน มิไยที่จะต้องเอ่ยถึงจังหวัดอื่น ๆ ที่ไกลออกไป ที่คนต้องทิ้งไร่นามาเป็นกรรมกรอยู่ในเมืองกรุง

จนเกิดสลัมขึ้นในราชธานีแห่งนี้ ท่านเห็นว่าถ้าสามารถให้คนที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำแม่กลองมีความพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ได้สำเร็จ ก็จะขยายโครงการออกไปยังลำน้ำอื่น ๆ ให้คนในละแวกนั้น ๆ มีความพอใจกับวิถีชีวิตในท้องถิ่นนั้น ๆ เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งยังทะนุบำรุงวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกด้วย โครงการบูรณะชนบทลุ่มน้ำแม่กลองนี้ ท่านได้รับความร่วมมือจาก 3 มหาวิทยาลัย คือ ธรรมศาสตร์ เกษตรศาสตร์ และมหิดล สถาบันการศึกษาแรกช่วยให้การศึกษากับชุมชนในเรื่องทางสังคมศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยที่ 2 อุดหนุนชุมชนในด้านของการเกษตรและปศุสัตว์ต่าง ๆ ส่วนมหาวิทยาลัยสุดท้ายมีส่วนให้ช่วยเหลือด้านสุขภาพอนามัย ทั้งการป้องกันโรคและเยียวยารักษาโรค มูลนิธิร็อกกี้เฟลเลอร์ให้ความช่วยเหลือเป็นจำนวนมิใช่น้อย ตัวท่านเองก็ทุ่มเทชีวิตให้กับโครงการนี้เป็นอย่างมาก มีอาจารย์รุ่นหนุ่ม ๆ สาว ๆ ช่วยเหลือเกื้อกูลท่านหลายต่อหลายคน แต่ละคนล้วนอุทิศตนเพื่องานนี้ด้วยกันทั้งนั้น แต่แล้วเมื่อคนในท้องถิ่นได้รับการศึกษาดีขึ้น ก็เริ่มหัวแข็ง ซักถามนายอำเภอและผู้ว่าฯ ซึ่งรวบอำนาจไว้และบริหารงานอย่างไม่โปร่งใส เป็นเหตุให้พวกนี้รวมตัวกันร้องเรียนไปทางกระทรวงมหาดไทยว่าอาจารย์ป๋วยจะตั้งตัวเป็นประธานาธิบดี จะโค่นล้มสถาบันพระมหากษัตริย์ ฯลฯ จะอย่างไรก็ตามโครงการนี้เป็นอันต้องพับไปอย่างน่าเสียดาย

ส่วนโครงการบัณฑิตอาสาสมัครนั้น ยืนยาวคงทนต่อมาได้จนถึงทุกวันนี้ นับเป็นเวลาได้ถึงครึ่งศตวรรษแล้ว นับว่าน่าชื่นชมกับสิ่งที่อาจารย์ป๋วยริเริ่มไว้ กับหลายต่อหลายคนที่อุทิศตนเพื่อทำงานด้านนี้กับท่าน ที่ข้าพเจ้าเล่ามาทั้งหมดนี้ อาศัยความทรงจำเป็นหลัก และบัดนี้ข้าพเจ้าก็ชรามากแล้ว ถ้าข้อมูลผิดพลาดไปก็ขออภัยด้วย พร้อมกันนั้นก็ขอตั้งความหวังว่าโครงการบัณฑิตอาสาสมัครจะยืนยงคงทนต่อไปให้มีคุณภาพสมดังเจตนารมณ์ของอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์ ทุกประการ